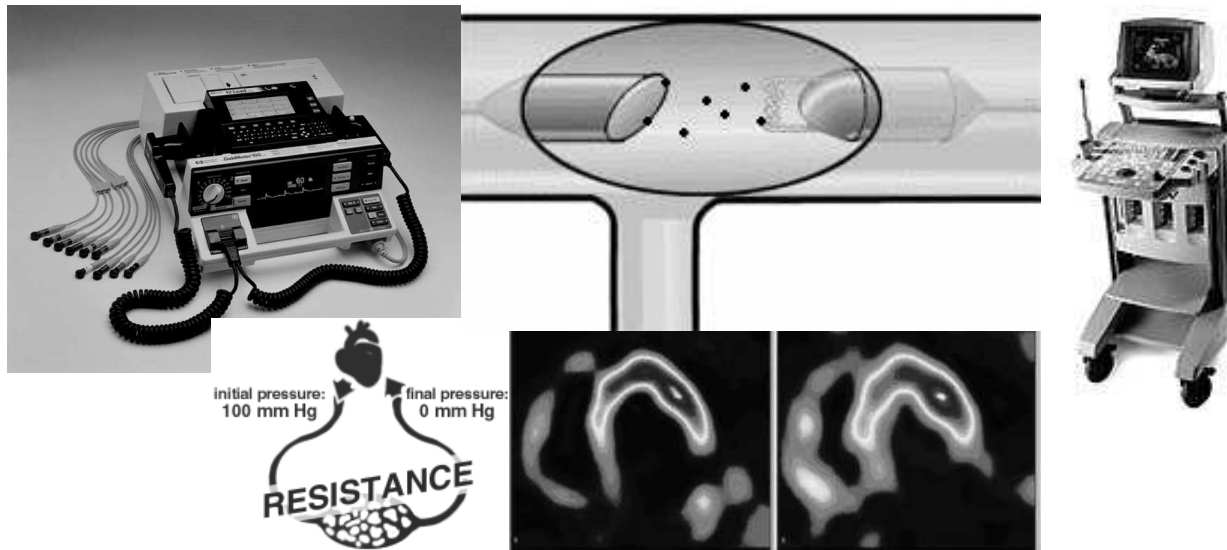

Přednášky z lékařské biofyziky

Masarykova univerzita v Brně – Biofyzikální centrum

Úvod

Biofyzika

Interdisciplinární vědecký obor pojednávající o

- fyzikálních procesech v živých organismech
- vlivech fyzikálních faktorů na živé organismy

Lékařská biofyzika (objektem studia je lidské tělo) zahrnuje i principy diagnostických a terapeutických přístrojových metod

Návaznosti

- Přírodní vědy (fyzika, chemie a biochemie, biologie)
- Morfologické obory
- Fyziologie a patologická fyziologie
- Klinické obory (v podstatě všechny!)

Metody získávání poznatků v biofyzice

- Pozorování a experiment
- Studium teoretických problémů
- Modelování biofyzikálních procesů

Z čeho se učit?

- Hrazdira, Mornstein: Lékařská biofyzika a
přístrojová technika, Neptun, Brno, 2001
- Jakékoliv učební texty pro lékařskou
biofyziku vydané po r. 1990 – s rizikem
neúplnosti a zastaralosti

MASARYKOVA UNIVERZITA
FAKULTA LÉKAŘSKÁ

**Úvod do obecné a lékařské
biofyziky**

Prof. MUDr. Ivo Hrazdira, DrSc.
Doc. RNDr. Vojtěch Mornstein, CSc.

Brno 1999

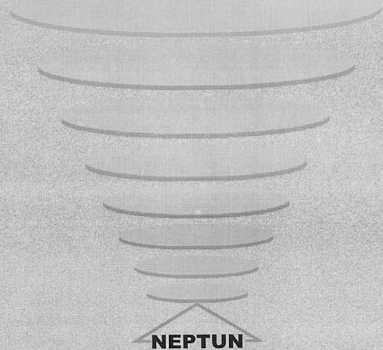
BIOFYZIKA

UČEBNICE PRO LÉKAŘSKÉ FAKULTY

AVICENUM/OSVETA

**LÉKAŘSKÁ BIOFYZIKA
A
PŘÍSTROJOVÁ TECHNIKA**

Ivo Hrazdira, Vojtěch Mornstein

NEPTUN

1257-

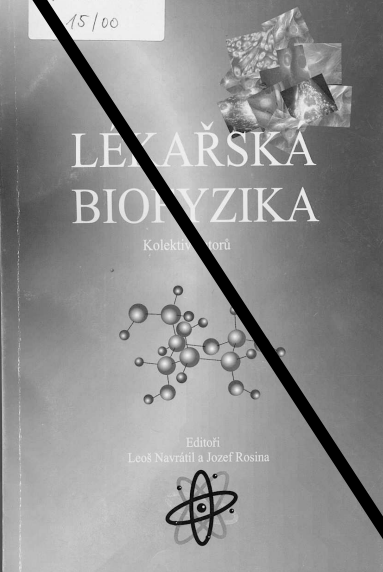
MASARYKOVA UNIVERZITA
FAKULTA LÉKAŘSKÁ

**Biofyzikální principy lékařské
přístrojové techniky**

Prof. MUDr. Ivo Hrazdira, DrSc.
Doc. RNDr. Vojtěch Mornstein, CSc.
Ing. Jiří Lechner

Brno 1999

BIF-13156-01
15/00

**LÉKAŘSKÁ
BIOFYZIKA**

Kolektiv autorů

Editoři
Leoš Navrátil a Jozef Rosina

Jak se učit?

- Problém studia lékařské fyziky (biofyziky) není v množství látky, kterou je nutno zvládnout, ale v nutnosti pochopení fyzikálních principů a jejich aplikace. Paměťové učení zpravidla nedostačuje pro úspěch u zkoušky.
- Problémům je nutno rozumět, jinak je nelze vyřešit.

Přednášky z lékařské biofyziky

Masarykova univerzita v Brně

•http://www.access Excellence.org/AE/AEC/CC/historical_background.html

Struktura hmoty

Látka a pole

- Základní stavební elementy organického a anorganického světa jsou identické.
- Živá hmota se liší od neživé pouze svou vysokou organizovaností.
- Látka a pole jsou dvě formy hmoty, které se mohou vzájemně přeměňovat (např. „anihilace“, tvorba elektron-pozitronových párů)

Čtyři základní fyzikální interakce

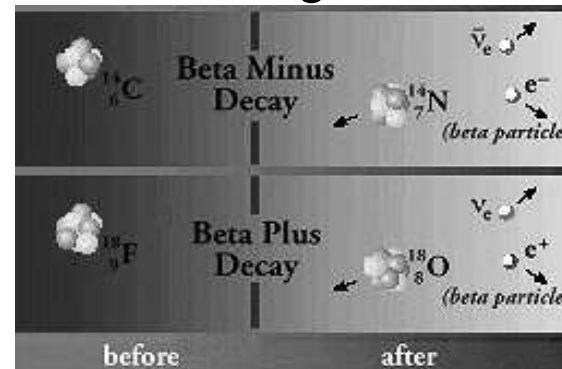
•gravitační

•elektromagnetická

•silná

•slabá

Silná : slabá : elektromagnetická : gravitační = $10^{40} : 10^{15} : 10^3 : 1$

(při interakční vzdálenosti 10^{-15} m, tj. přibližně rozměru atomového jádra)

Základní částice hmoty

- Fotony
- Leptony – elektrony, miony, neutrina a jejich antičástice
- Hadrony – baryony (nukleony) a mezony
- Hadrony jsou tvořeny kvarky
- Kvarky (u, c, t, d, s, b) mají třetinový nebo dvoutřetinový náboj ve srovnání s elektronem
- Proton (u, u, d), neutron (d, d, u) – neutron je proto poněkud těžší a nestabilní

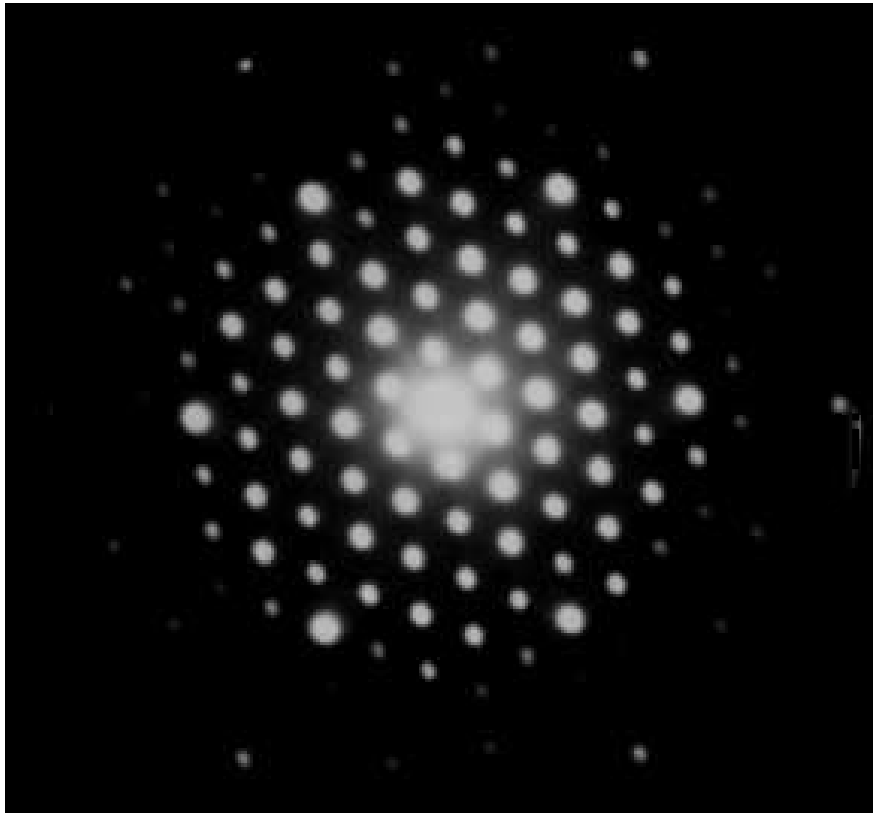
Kvantové a vlnové vlastnosti částic

- Energie fotonů: $E = h \cdot f = h \cdot c / \lambda$
 h je Planckova konstanta ($6,62 \cdot 10^{-34}$ J.s),
 f frekvence,
 c rychlost světla ve vakuu a
 λ vlnová délka
- Foton má hybnost!
- Pro částice s klidovou hmotností odvodil de Broglie vlnovou délku tzv. hmotnostních vln:

$$\lambda = h/p, \quad \text{kde} \quad p = m \cdot v \text{ (hybnost)}$$

Dualismus částice-vlna

difrakce elektronů

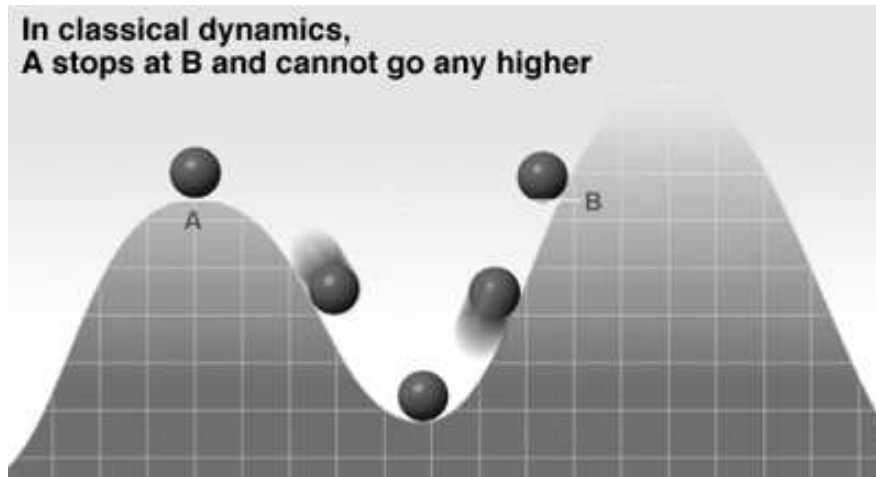

Crystallogram - obraz
na fotografické desce
zniká v důsledku
difrakce elektronů na
krytalové mřížce.

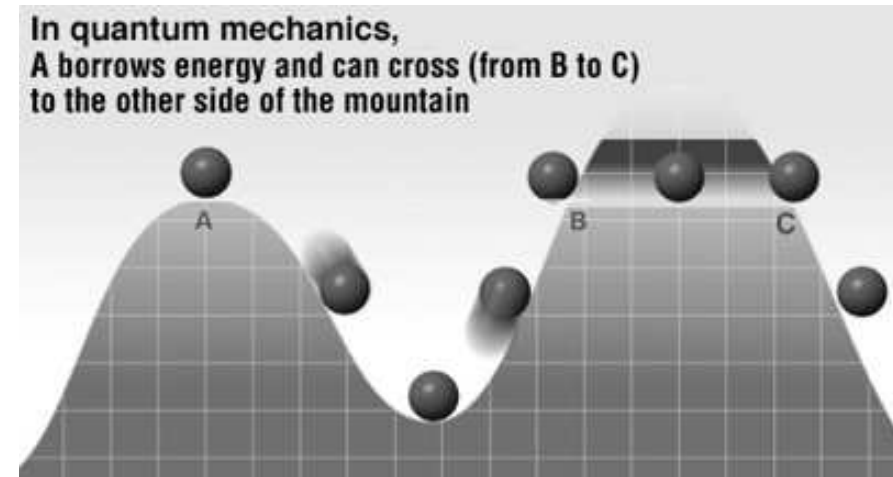
(http://www.matter.org.uk/diffraction/electron_diffraction.htm)

Dualismus částice-vlna

tunelový jev (efekt)

a)

b)

a - v klasické mechanice se kulička A zastaví ve výšce B

b – v kvantové mechanice si „kulička“ A „vypůjčí“ energii a pronikne jakoby tunelem z B do C

http://spaceboy.nasda.go.jp/note/kagaku/e/kag106_tonneru_e.html

Důsledek dualismu částice-vlna:
Heisenbergovy relace (vztahy) neurčitosti

$$\delta r. \delta p \geq h/2\pi$$

$$\delta E. \delta t \geq h/2\pi$$

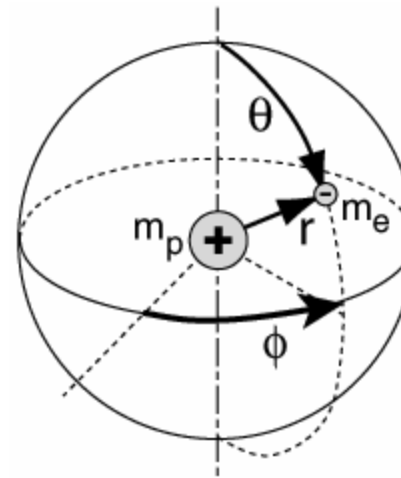
Polohu r a hybnost p částice nelze současně změřit s libovolnou přesností (bude-li se neurčitost polohy částice – δr – blížit k nule, pak neurčitost hybnosti částice – δp -poroste nad všechny meze). Totéž platí pro současné měření velikosti změny energie částice E a času t k této změně potřebnému.

Schrödingerova rovnice

$$\frac{\partial^2 \psi}{\partial x^2} + \frac{8\pi^2 m}{h^2} (E - V) \psi = 0$$

druhá derivace podle x   Schrd. vlnová funkce
 poloha   energie   potenciální energie

„jednorozměrná“ S. rovnice

Radiální souřadnice elektronu v atomu vodíku

$$\frac{-\hbar^2}{2\mu} \frac{1}{r^2 \sin \theta} \left[\sin \theta \frac{\partial}{\partial r} \left(r^2 \frac{\partial \Psi}{\partial r} \right) + \frac{\partial}{\partial \theta} \left(\sin \theta \frac{\partial \Psi}{\partial \theta} \right) + \frac{1}{\sin \theta} \frac{\partial^2 \Psi}{\partial \phi^2} \right] - U(r) \Psi(r, \theta, \phi) = E \Psi(r, \theta, \phi)$$

S. rovnice pro atom vodíku

Význam vlnové funkce

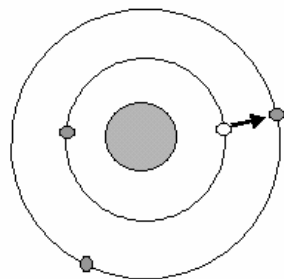
- Absolutní hodnota druhé mocniny vlnové funkce $|\Psi^2|$ má význam hustoty pravděpodobnosti výskytu částice v daném místě prostoru.
- Schrödingerova rovnice však má řešení jen pro některé hodnoty číselných koeficientů určujících možné hodnoty energie a prostorové lokalizace elektronů.
- Tyto číselné koeficienty nazýváme kvantová čísla

Kvantová čísla

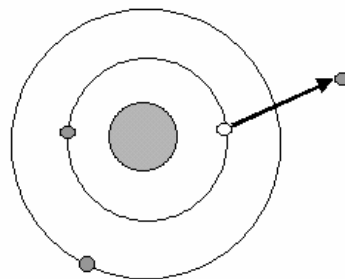
- Hlavní $n = 1, 2, 3 \dots$ (K, L, M, ...)
- Vedlejší pro každé n $l = 0, 1, 2, \dots, n - 1$ (s, p, d, f ...)
- Magnetické pro každé l $m = 0, \pm 1, \pm 2, \dots, \pm l$
- Spinové pro každé m $s = \pm 1/2$

- Pauliho princip výlučnosti – v jednom elektronovém obalu atomu se nemohou vyskytovat dva elektrony popsané stejnými kvantovými čísly

Excitace a ionizace atomů

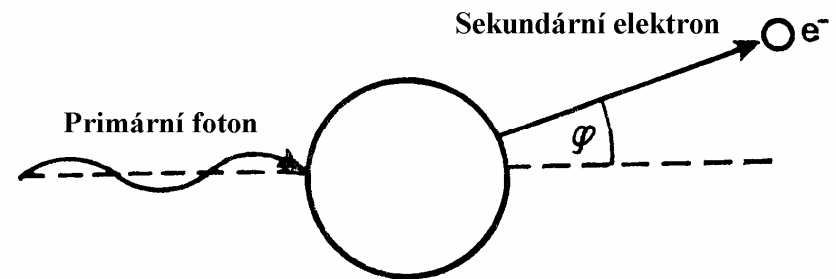
- Energie vazby (elektronu) E_V – závisí především na hlavním kvantovém čísle

EXCITACE

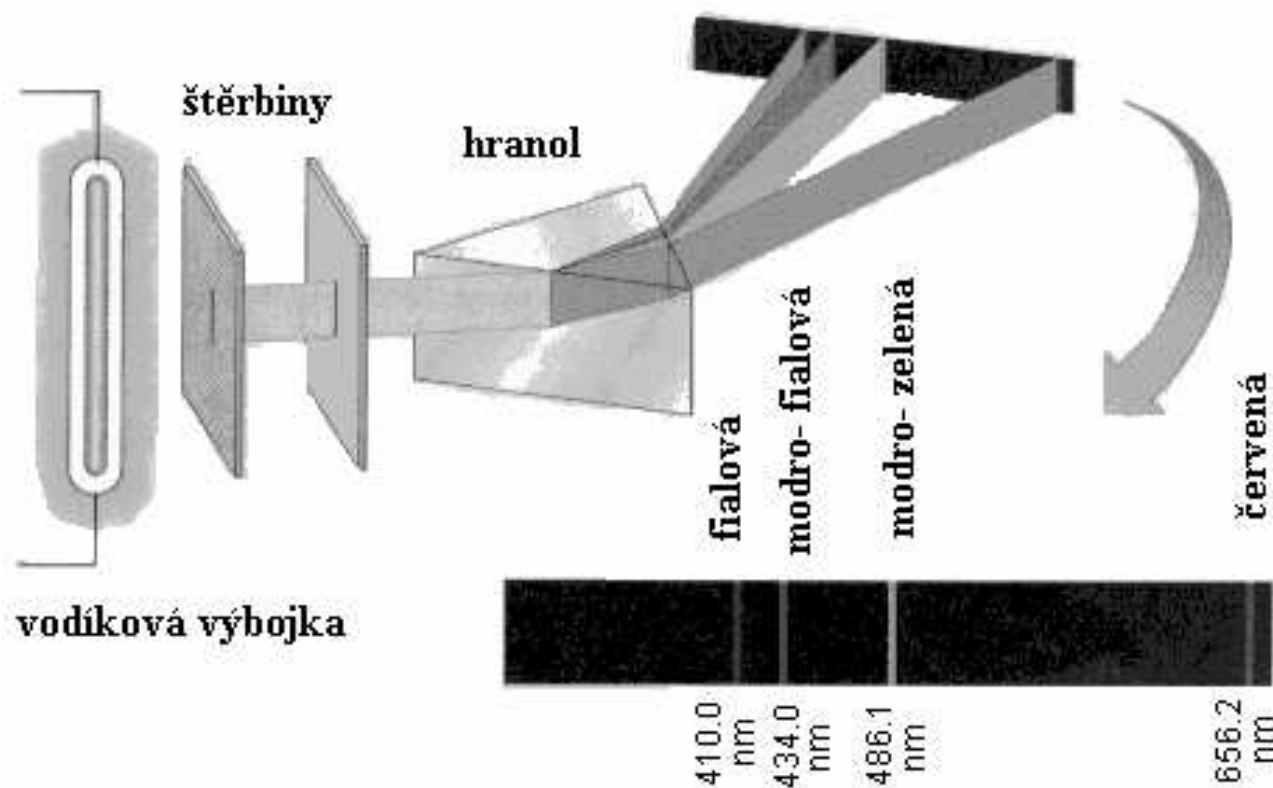
IONIZACE

- Fotoelektrický jev

$$h \cdot f = E_V + \frac{1}{2} m \cdot v^2$$

Spektra - emisní

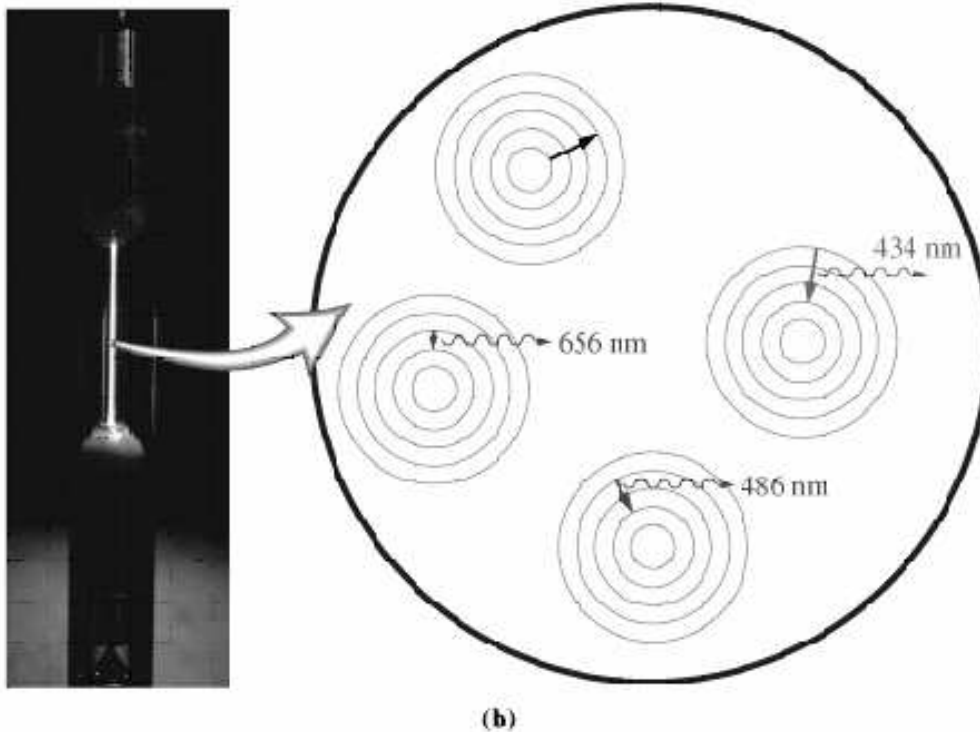
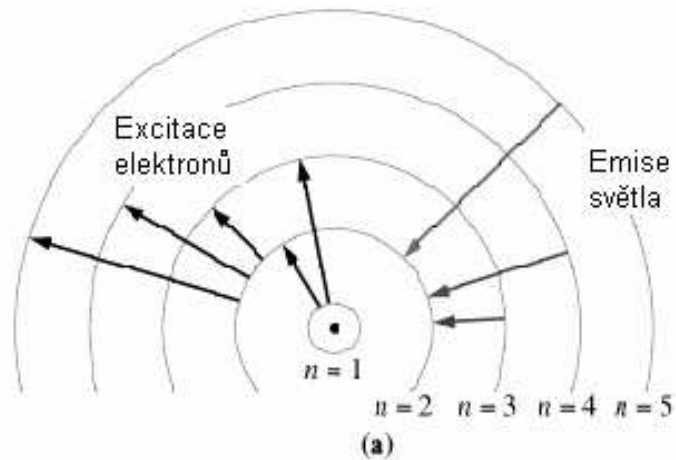
Viditelné emisní spektrum vodíku.

Zpracováno dle:

<http://chemed.chem.purdue.edu/genchem/topicreview/bp/ch6/bohr.html>

Přechody mezi diskrétními energetickými stavy umožňují vyzařovat fotony pouze s určitými energiemi, tj. záření o určitých vlnových délkách

Spektrum vodíku ještě jednou

modrofialová,
modrozelená a
červená čára

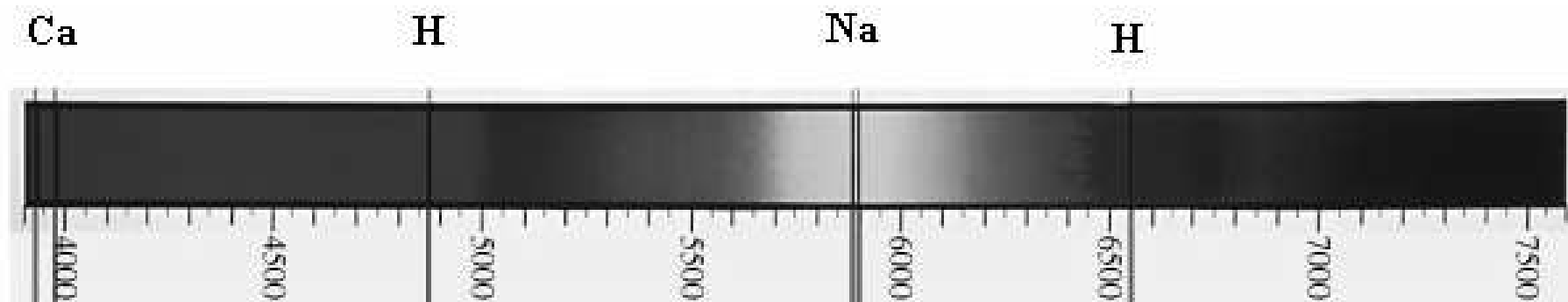
Upraveno dle -
http://cwx.prenhall.com/bookbind/pubbooks/hillchem3/medialib/media_portfolio/text_images/CH07/FG07_19.JPG

Spektra - čárová absorpční

Absorpční čáry ve viditelném spektru slunečního záření.

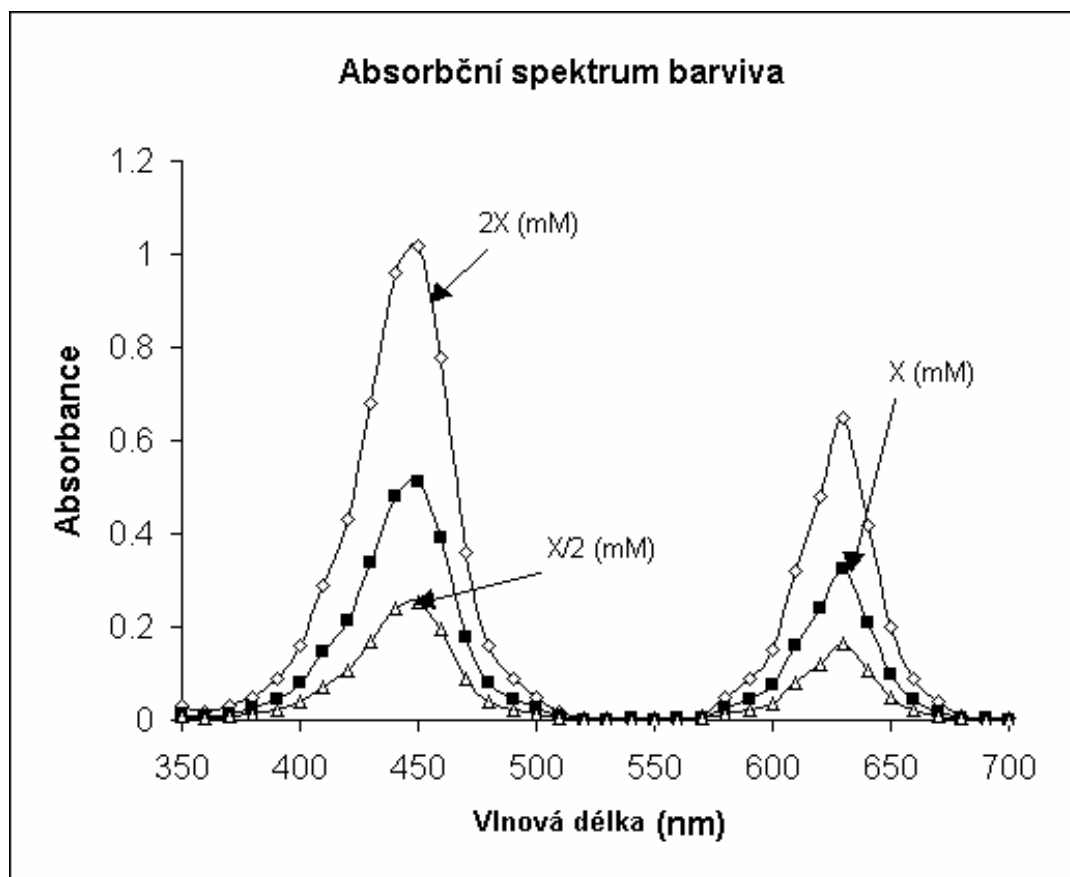
Vlnové délky udány v jednotkách angström ($\text{\AA}$) = 0,1 nm

Zpracováno dle: http://cwx.prenhall.com/bookbind/pubbooks/hillchem3/medialib/media_portfolio/07.html

Přechody mezi diskrétními energetickými stavy!!

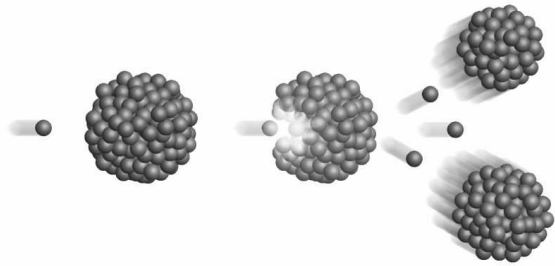
Spektra - pásová absorpční

Pásově absorpční spektrum barviva „Z“.

Zpracováno dle: <http://www.biochem.usyd.edu.au/~gareth/BCHM2001/pracposters/dyeZ.htm>

Jádro atomu

Protonové (atomové) číslo – Z

Nukleonové (hmotnostní) číslo – A

Neutronové číslo – N

$$N = A - Z$$

Atomová hmotnostní jednotka $u = 1,66 \cdot 10^{-27}$ kg, tj.
1/12 hmotnosti jádra izotopu uhlíku C-12

Elektrický náboj jádra $Q = Z \cdot 1,602 \cdot 10^{-19}$ C

Relativní hmotnost elektronu = 1

⇒ Relativní hmotnost protonu = 1836

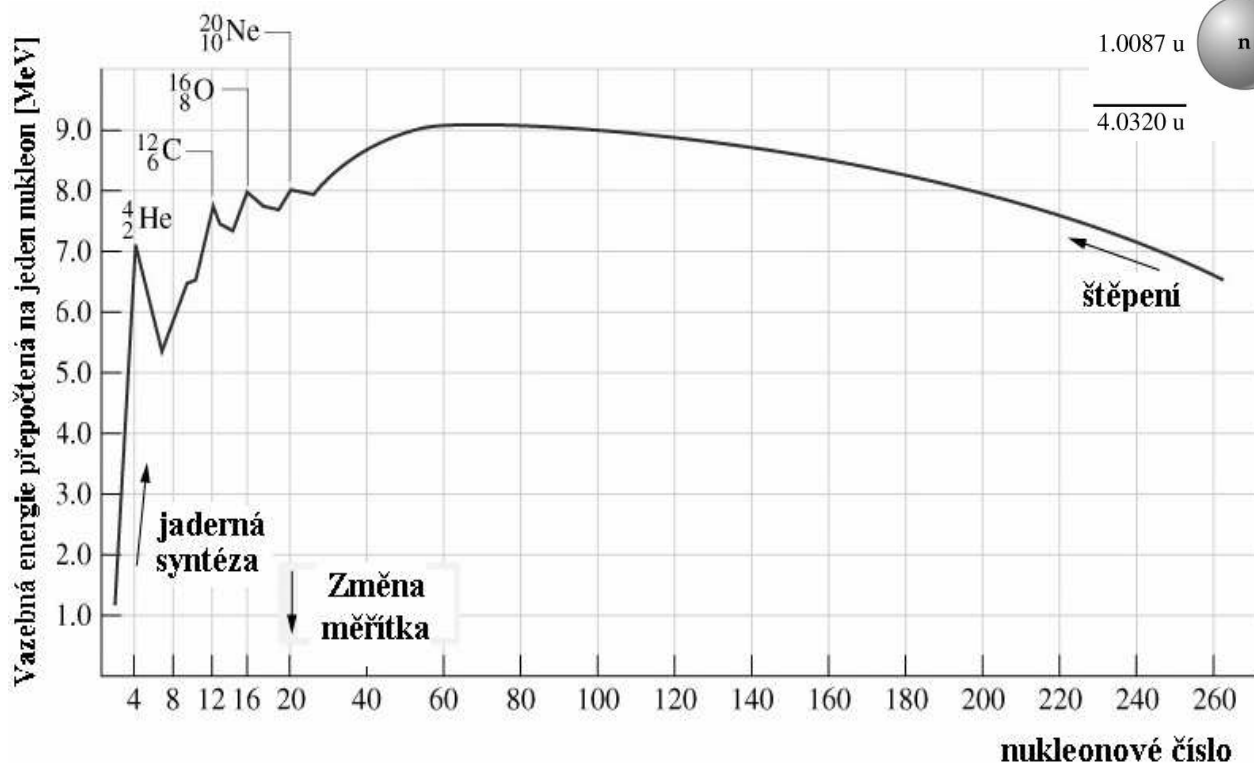
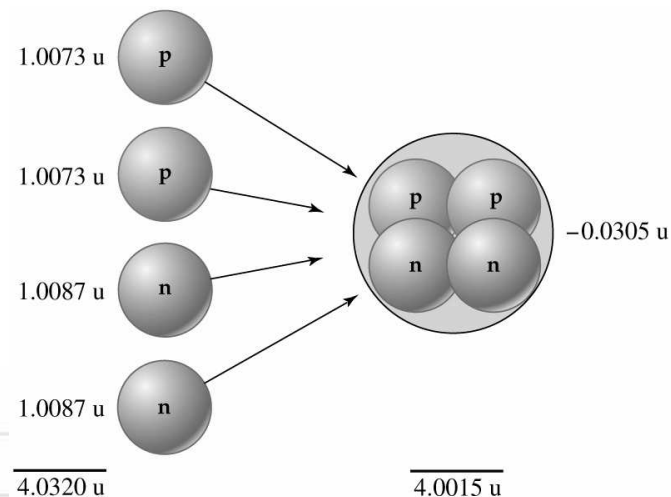
⇒ Relativní hmotnost neutronu = 1839

Hmotnostní defekt jádra

= míra stability jádra:

$$\delta m = (Z \cdot m_p + N \cdot m_n) - m_j$$

•Zdroje:

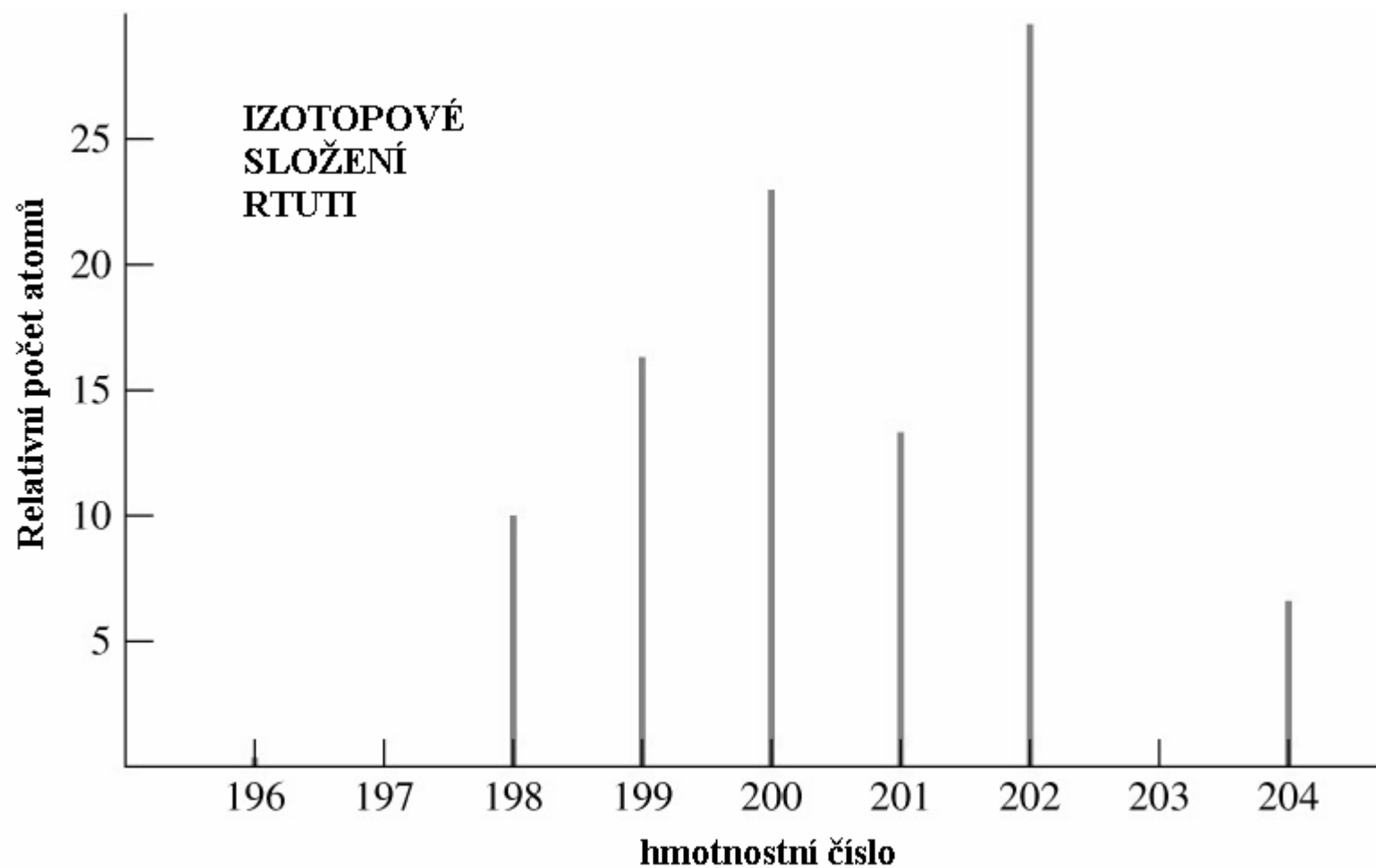
•http://cwx.prenhall.com/bookbind/pubbooks/hillchem3/medialib/media_portfolio/text_images/CH19/FG19_05.JPG

•http://cwx.prenhall.com/bookbind/pubbooks/hillchem3/medialib/media_portfolio/text_images/CH19/FG19_06.JPG

Nuklidy

- Nuklid – látka tvořená atomy, jejich jádra mají stejné složení a energii
  - Izotopy – nuklidy, jejich jádra mají stejné Z a různé A
  - Izobary – nuklidy, jejich jádra mají různé Z a stejné A
  - Izomery – nuklidy, jejich jádra mají stejné Z a stejné A , avšak různé energie

Izotopy rtuti

•Zpracováno dle:

http://cwx.prenhall.com/bookbind/pubbooks/hillchem3/medialib/media_portfolio/text_images/CH07/FG07_08.JPG

Co je nutno znát ještě?

- Radionuklidy – nuklidy schopné radioaktivního rozpadu

- Jaderný spin:

Jádra mohou mít v důsledku vlastního momentu hybnosti magnetický moment (chovají se jako malé magnety).

U jader s lichým počtem nukleonů je výsledný magnetický moment a spin **nenulový** (možnost vzniku nukleární magnetické rezonance - NMR)

Dobrou chut'!

